

BÁNFFY MIKLÓS ÚJABB ARCA – KÉT SERLEG TÜKRÉBEN

jelige:

Ben Myll

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	2
2. Bánffy Miklós személye	3
3. A két ötvösmű leírása, története	9
3. 1. Budapesti serleg	9
3. 2. Kolozsvári serleg.....	11
3. 3. Összehasonlítás.....	14
4. Bánffy és Pál Lajos együttműködése	15
5. Pál Lajos, az ötvösművész	16
5.1. A serlegek szerkezeti és technikai összefüggései	18
6. Stilisztikai gyökerek, analógiák	21
7. Összegzések.....	25
8. Irodalomjegyzék.....	26
9. Felhasznált folyóiratok.....	27
10. Források.....	28
11. Képek forrásai.....	29
12. Képmelléklet.....	30

1. Bevezetés

A 20. század első évtizedeinek meghatározó magyar alakjáról, Bánffy Miklós grófról (1873-1950) már élete során nagy számmal jelentek meg kritikák, tanulmányok, majd halála után róla szóló kiállítások, emlékkötetek születtek. Kétségtelen, hogy Erdély egyik legnagyobb múltú, tekintélyű és vagyonú családjának, a Losonczy Bánffyak grófi ágának utolsó egyenes ágon leszármazott férfitagja nemcsak – elődeihez hasonlóan – politikai téren gyakorolt hatást történelmünk fejlődésére, hanem a művészet több ágára is kiterjedt munkássága. Jelen tanulmány e személyiség újabb, eddig nem ismert tevékenységi körére igyekszik rávilágítani, kiegészítve ezáltal az ismert grófról alkotott elképzelésünket, s egyúttal újabb bizonyítékot nyújtva Bánffy Miklós sokoldalúságára.

Az 1930–1931-es években készült, Bánffy Miklós tervezte, Pál Lajos ötvösmester által kivitelezett páros, melyet egy serleg és egy kehely alkot, e jelentős életmű további, alaposabb megismeréséhez biztosít kiindulópontot. Egyik aranyozott ezüst serleg a budapesti Iparművészeti Múzeum tulajdonában van, párját pedig, az ikonográfiájában egyházi témájú kelyhet az adományozó gróf kívánságára mai napig használják konfirmáció ünnepén a kolozsvári Farkas utcai református templomban. E két műről, amely formavilágában és kivitelezésében egyaránt hasonló, eddig nem jelent meg tanulmány, az ötvöstárgyakra vagy a gróf ilyen nemű tevékenységére vonatkozó utalást pedig a Bánffyt, valamint a kor iparművészetét tárgyaló szakirodalomban alig találunk.

Az új adatok feltárása tekintetében tehát jelentőssé válik e két serleg ismertetése, annál is inkább, mivel stilisztikai szempontból kiválóan illeszkedik mindkettő az art deco irányzatába. A két világháború között uralkodó művészeti stílus nemcsak Európát, hanem Amerikát is meghódította, hatása elsősorban az építészetben és az iparművészetben követhető nyomon. A magyar művészetben is megvolt a törekvés felzárkózni a nyugati mozgalmak szintjére, viszont az 1920-as és 1930-as két évtized art deco stílusú műveiből viszonylag kevés maradt fenn. A korszak tehát meghozta termését, s amint e két ötvöstárgy is tanúsítja, az akkori Magyarország területén kifinomult art deco stílus érvényesült. A budapesti Iparművészeti Múzeum 2012 tavaszán megnyílt nagyszabású art deco kiállításán¹ így méltán kapott helyet a Bánffy tervezte páros budapesti serlege. Ez is mutatja e két ötvöstárgy művészi színvonalát, amely nemcsak a mai Magyarország művészetével, hanem – Bánffy

¹ 2012. március 16-án megnyílt nagy lélegzetű, korszakbemutató kiállítás címe Art deco és modernizmus - Lakásművészet Magyarországon, kurátora Horányi Éva.

Miklós személyéből kifolyólag – erőteljesen az erdélyi, két világháború közötti művészet tendenciáival is szoros összefüggésben van.

2. Bánffy Miklós személye

Gróf Bánffy Miklós 1873. december 30-án született Kolozsváron. Apja gróf Bánffy György volt, a losonczi Bánffyak leszármazottja, anyja báró Bánffy Irma.

A család Erdély történelmi nemesi családainak sorába tartozik, tagjai Kolozsvár történelmében generációk óta jelentős szerepet játszottak. E család a losonczi Bánffyak második² ága volt, amely grófi címet kapott: báró Bánffy Miklósnak és leszármazottainak I. Ferenc József magyar király 1855. május 20-án adományozta a grófi címet.³ Id. Bánffy Miklósnak Iktári Bethlen Katától 1843. június 12-én született második fia, gróf Bánffy György 1870. április 26-án feleségül vette Kolozsváron Báró Bánffy Irmát (Báró Bánffy Albert és gróf Esterházy Ágnes lányát). Házasságuk rövid ideig tartott. Első gyermekük, Katalin 1871. augusztus 12-én, fiuk, Bánffy Miklós 1873. december 29-én született,⁴ majd betegség következtében Bánffy Irma 1875. szeptember 26-án meghalt. Bánffy György, aki 1872-től 3 éven keresztül Doboka vármegye országközi képviselője, majd 1896-tól Magyar Királyi Főajtónálló mester volt, egyedül nevelte ezután gyermekeit. „Elképzelhető, hogy milyen megpróbáltatásokon és szenvedéseken mentem keresztül a két kisdéd gyermekem miatt, akik máról-holnapra nevelő édesanya nélkül maradtak.” – vallja titkárának. „Felette nagy gondot okozott nekem az, hogy a 3 éves kisleányomat, valamint az 1½ éves kis fiamat miképpen fogom felnevelni, hogy a haza hasznos állampolgárai legyenek.”⁵

Bánffy Miklós nővérével együtt, anyjuk halálától függetlenül a történelmi nemesi családokra jellemző széleskörű műveltséget biztosító neveltetésben részesült. Apjuk Erzsébet királyné tanácsára egy angol tanítót, Willford Edwardot fogadta fel fia mellé.⁶ Bánffy Miklós 11 évesen tökéletes német

² A losonczi Bánffyak egy ugyancsak bonczhidai ágában Bánffy György megszerezte a grófi címet, ez az ág viszont 1858-ban kihalt.

³ DRERL, C/6. 6. doboz. Nemzetseggönyv

⁴ Bár a Nemzetseggönyvben 1873. december 29-e szerepel, hivatalos iratain mindenhol december 30-a jelenik meg.

⁵ KMÁL, Bánffy család fondja. 1537/14.

⁶ KMÁL, Bánffy család fondja. 1537/14.

nyelvű, míg nővére francia nyelvű leveleket írt apjának,⁷ a Budapesten töltött teleken pedig naponta vívni, korcsolyázni tanultak.⁸

Tevékenységi körük kiterjedt a művészetek gyakorlására is. Murádin Jenő hívja fel a figyelmet a magyar arisztokrata családok neveltetési rendszerének sajátosságára, mely szerint a művészetekben való „tehetséget, de legalább vonzalmat mutató gyermekek” oktatására a kor legnevesebb művészeit kérték fel. Példázza ezt a Teleki család gyakorlatával, valamint Bánffy Miklóssal, aki ifjú korában Székely Bertalan festőtől tanult rajzolni.⁹ 1935-ben írt visszaemlékezésében Bánffy irodalmi fogalmazásmóddal írja le mesterének művészi alakját, és Székellyel, valamint a rajzolással, festéssel kapcsolatos élményeit: „Úgy kerültem hozzá, hogy apám rajz-órákat akart nekem adni, mert már első gimnázista éveimtől rengeteg papírt rontottam el, sok ákombákom firkálással. [...] (Simkó) tanított jó ideig hasznos, de inkább unalmas dolgokra. [...] Tán tizenöt éves lehettem és a rajzoktatás már jó ideje folyt. Valami fantasztikus jelenetet rajzoltam órán kívül. [...] (Simkó) elvitte és megmutatta Székely Bertalannak. [...] Úgy monda, hogy a mester érdeklődik irántuk.”¹⁰ Rajztudási alapjait tehát Székely Bertalan legjobb növendékeitől, illetve a mestertől szerezte.

Festészet és grafika iránti érdeklődése Bánffyt egész életét végigkísérte. 1917-ben Balázs Béla *Játékok* című könyvének illusztrátora (Berény Róberttel együtt),¹¹ melynek szöveggényére írt Bartók Béla: *Fából faragott királyfi* táncjátékát az ő közbenjárásával vitték színre.¹² Grafikai tevékenységének nagy részét könyv-, illetve versillusztrációi képezik. Rajzai elsősorban az általa 1926-ban alapított Erdélyi Helikonban jelentek meg, melynek főszerkesztője volt. Dsida Jenő, Markovics Rodion, Szántó György portróját,¹³ valamint Hunyadi Sándor arcképét¹⁴ közölte az 1920-as 30-as években. Az 1932-ben Kolozsváron megjelent Tamási Áron: *Ábel a rengetegben* című regényhez készült illusztrációit a szakirodalom egyöntetűen kiemeli munkásságában.

E grafikai életmű fő alkotásának 1922-ben, Ben Myll néven kiadott karikatúra-sorozatát tekinthetjük, mely Párizsban, *Fresques et frasques* címmel, kiadó, hely és évszám nélkül jelent meg. A kiadvány az 1922 áprilisában lezajlott genovai konferencián résztvevő, 21 vezető politikus torzképét sorakoztatja

⁷ KMÁL, Bánffy család fondja, 1532/2.

⁸ Bánffy Miklós: *Gyermekkori emlék*. in: Sas Péter: A Nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete. 2008. 5.

⁹ Murádin Jenő: *Bánffy Miklós, a rajzoló és illusztrátor*. in: Erdélyi Múzeum. 61. kötet. 1999. 1-2. füzet. 52–55.

¹⁰ Bánffy Miklós: *Székely Bertalanról – személyes emlékek*. in: Erdélyi Helikon. VIII. évfolyam. 1935. 10. sz. 707–708.

¹¹ Lesznai Anna: *Balázs Béla: Játékok*. in: Nyugat. 1917. 11. sz.

¹² Murádin. i.m. 52.

¹³ *Három önéletrajz*. in: Erdélyi Helikon. II. évfolyam. 1929. 7. sz. 544–547.

¹⁴ Kovács László: *A dráma újraébredése a kolozsvári Magyar Színházban*. in: Erdélyi Helikon. 1930. III. évfolyam. 7. sz.. 858–862.

föl, melyben a szerző kivételes jellemábrázolási képessége mutatkozik meg. A groteszk portrék, melyek között találunk teljesalakú portrét, de csak arcképet is, érdekes módon előrevetítik néhány politikus későbbi bukását, így Lloyd George miniszterelnök, Csicserin, valamint Rathenau portréja esetében is.¹⁵ A karikatúrák között megtaláljuk Bánffy Miklós „önarcképét”, mely azóta szimbolikus portréként jelenik meg a művésszel kapcsolatos irodalomban (*I. kép*). E portré a Bethlen István grófról készülttel együtt tehetetlenséget, és zártságot sugall a többi magabiztos, és tárgyalásra (vagy inkább autonóm döntésekre) kész, győztes országok képviselőinek karikatúráihoz képest. Ez jól sugallja a két magyar, erdélyi főnemes küldött helyzetét a tárgyalásokon, akik kifosztott országukat képviselve „egyfelől Magyarország külpolitikai elszigeteltségét óhajtották megszüntetni, másrészt a kisebbségi jogok tiszteletben tartására próbálták rávenni az európai országokat”,¹⁶ szinte esélytelenül.

Bánffy Miklós gróf személyének megemlézése nélkül nem beszélhetünk a 20. század eleji magyar irodalmi életről, Budapest és Erdély tekintetében sem. „Tudvalevő, hogy Bánffy Miklós sokoldalú művészember és ötletes volt,”¹⁷ írja apja titkára, Nemes Gyula, majd a fiatal Bánffyról a következőket: „Gondolt arra, hogy a diplomáciának tagja legyen-e, művész legyen-e, közigazgatási vezető, részvénytársaság alapító, -igazgató-e vagy mi.”¹⁸ Kultúra iránti elkötelezettségét bizonyítja, hogy az aktív közéleti szerepet vállaló, rajzoló, több nyelvet beszélő úr arisztokrataként az írói pályát választotta. Bevallása szerint „államtudományi doktorátust tettem [...], politikus voltam valamikor [...], író volnék [...], állattenyésztő is...”¹⁹, Tamási Áron szavaival pedig „mindent tudott. De ahhoz, hogy tudjon, nemcsak módja volt, hanem érzéke és tehetsége... fél kézzel és fölényesen tudott művész lenni... egyformán jól értett az íráshoz, a rajzhoz, a színházhoz; s mellesleg a politikát is folytatta, és nagy hozzáértéssel üzte a gazdaságot, hiszen minden földön neki volt a leghíresebb ménese... Nemcsak gróf volt, és gazdag ember, hanem szellemileg is fényűző, ami Erdélyben nagy ritkaság.”²⁰ E szellemi tevékenysége írói életművében fennmaradt, melyről a szakirodalomban sokszámú méltatás született.

Dráma- és prózairodalmi művei közül az elsőként az 1906-ban megjelent, 1907-ben a budapesti Nemzeti Színházban bemutatott *Naplegenda* kapott nagy visszhangot, majd az 1912-ben színpadra vitt *A Nagyúr*. Színművei közül a *Maskarák* (1926) és a *Martinovics* (1929) kapcsán is pozitív kritikák jelentek meg a kortárs lapokban. A színházi világ iránti érdeklődése 1912–1918 között kezdett

¹⁵ Szegedy-Maszák Mihály: *Bánffy Miklós - A Karikaturista*. in: Helikon. XVII. évfolyam. 2006. 15. (461.) sz. – augusztus 10.

¹⁶ U. o.

¹⁷ KMÁL, Bánffy család fondja. 1537/98.

¹⁸ KMÁL, Bánffy család fondja. 1537/48.

¹⁹ Bánffy Miklós: *A mecénás a művészetben*. in: Erdélyi Helikon. 1943. XVI. évfolyam. 1. sz. 137.

²⁰ Marosi Ildikó: *Kis\Bán\Ffy Könyv. Bonchidai prospero*. 1997. 97.

kibontakozni, amikor a Nemzeti Színház és Opera intendánsának tisztségét töltötte be. E hat év alatt számos díszlet- és kosztümterv alkotója, így Mozart *Szöktetés a szerájból*, *A varázsfuvola*, Verdi *Aida* (1913) című operának színrevitelét tervezte meg, közbenjárt Bartók Béla *Fából faragott királyfi* (1917), majd *A kékszakállú herceg vára* (1918) című táncjátékainak bemutatásában, valamint később, Kolozsváron töltött éveiben saját műveihez, *A Nagyúr* (1921), illetve a *Naplegendá*-hoz (1938) tervezett jelmezeket.

Szépirodalmi művei közül kiemelkedő a társadalomkritikát megfogalmazó *Fortéjos Deák Boldizsár memoráléja*, melyet Kolozsváron, 1931-ben saját illusztrációval jelentetett meg, valamint az 1932-es *Emlékeimből*, és a *Farkasok* című novelláskötete (1942). Főművének tekintik ugyanakkor az *Erdélyi történet* regénytrilógiát: *Megszámláltattál I-II.* (1934), *És híjával találtattál I-II.* (1937), *Darabokra szaggattatol* (1940). A regényről Móricz Zsigmond lapjában, a *Kelet Népe*-ben írja: „Én a legnagyobb örömmel fogadom el hivatottnak és illetékesnek minden sorában. Sőt csodáлом is: a magyar élő arisztokráciáról még senki ilyen kíméletlenül és irgalmatlanul nem nyilatkozott...”²¹

Bánffy közéleti szereplése Magyarországon és Erdélyben egyaránt jelentős, hiszen mindkét térség politikai életében, valamint kulturális színterének szervezésében szerepet vállalt. 1901–1906 között Országgyűlési képviselő, 1906–1910 között Kolozs megye főispánja volt. Liberális programot hirdetett, sakra szállt az erdélyi románság jogaiért, 1912-től főszerkesztője volt az Erdélyi Lapok-nak. 1916-ban IV. Károly „koronázásának művészeti rendezését s a koronázás külsőségeit”²² bízta rá, majd 1921–1922-ben a Bethlen István-kormány külügyminisztere: az ő intézkedéseinek köszönhető az 1922-es népszavazás, melynek következtében Sopron térsége visszakérül Magyarországhoz. 1923–1927 között az Országos Képzőművészeti Tanács elnöke,²³ 1925-ben pedig az Iparművészeti Társulat elnökévé választották.²⁴

1926-ban tért vissza Erdélybe, ahol 10 éven keresztül nem politizálhatott. 1926-ban az Erdélyi Helikon írói csoportosulás megalapításában vett részt, illetve annak azonos nevű folyóiratának 1928-tól 1944-es utolsó számáig mindvégig főszerkesztője volt. Az *Ellenzék* című napilap főszerkesztője, az Erdélyi Szépművészeti Céh, majd 1930-ban az Országos Színpártoló elnökévé nevezték. Egyházi tisztségeket is vállalt, így a Kolozsvári Leány-főgimnázium, 1928. november 24-től pedig az Erdélyi Református Egyházkerület főgondnoka, később, 1933-tól a Romániai Református Egyház zsinatának világi

²¹ Illés Endre: *A dilettante (Arcképvázlat Bánffy Miklósról)*. in: Sas Péter i.m. 150.

²² Bánffy Miklós: *Emlékeimből* in: Erdélyi Helikon. 1929. II. évfolyam. 7. sz. 495.

²³ Pomogáts Béla: *Bánffy Miklós (1874–1950)* in: Helikon. XIX. évfolyam. 2008. 10. (504.) sz. – május 25.

²⁴ Magyar Iparművészet. 1925. 1–2. Sz. 81.O.

képviselője volt. 1939 és 1941 között lépett újból a politikai életbe, amint elvállalta a Romániai Magyar Népközség elnöki tisztjét. Szorgalmazta a magyar-román megegyezés ügyét. 1944-ben Bánffy közbenjárására Kolozsvárt megkímélik a fegyveres hadműveletektől, ennek ellenére a visszavonuló német csapatok feldúlták és felgyújtották a bonchidai Bánffy kastélyt, s az ott őrzött családi műgyűjteményt kifosztották.²⁵

A gróf 1945-től 1949-ig újból Kolozsvárott és Bonchidán tartózkodott, majd végleg áttelepült Budapestre, ahol 1950. június 5-én halt meg.

Bánffy Miklós életútja, melyet a teljesség igénye nélkül röviden vázoltam, is tükrözi, hogy érdeklődése nem csupán egy arisztokrata neveltetés eredménye. Foglalkoztatta a gazdaság, nemzetiségi-politikai kérdések, a magyarság kulturális élete és szerveződése is – s ezalatt értem a fővárosi munkásságát, valamint Erdély irodalmi- és színházi életére gyakorolt összefogó és ösztönző hatását. Emellett Bánffynak, családjának több száz éves hagyományát követve példátlan ménese volt. Lovak iránti szeretete írásaiban, grafikáiban, színpadterveiben is fellelhető, *Lovakról* írt 1997-ben megjelent szövegében így vall: „...legkisebb koromtól fogva a ló nagy szerepet játszott az életemben. Sok évtizeden át lótenyésztési problémákról hallottam, főleg atyámtól, aki e téren elismert szaktekintély volt.”²⁶

A nemesi hagyományokat követő, osztályát mégis erősen kritizáló Bánffy sokoldalúságára már kortársai is felfigyeltek:

„...egy társaságban szóba került Bánffy Miklós. És mondja az egyik: a volt intendáns?

– Nem, Kisbán a költő.

– Dehogy költő. Az festő, kérem.

– Téved; tudtommal szobrász.

– Ugyan kérem, az a volt külügyminiszter.

– Na hallja, ez jó. A minap láttam tőle egy krimináls darabot. Nemhogy kriminálsan rossz lett volna a darab, hanem krimináls igazságot ver a világ fejéhez.”²⁷

Bánffy tervezői, ráadásul az ötvösművesség területén való tevékenységéről viszont egyetlen helyen találtam utalást. 1934-ben, a *Megszámláltattál* megjelenése kapcsán írott cikkében Makkai Sándor felsorolásában jelenik meg: „Szakértője és tevékeny irányítója a színházi kultúrának, kitűnő

²⁵ Benkő Samu: *Bánffy Miklós a közéletben*. in: Erdélyi Múzeum. 61. kötet. 1999. 1-2. füzet.

²⁶ Bánffy Miklós: *Lovakról*. in: Marosi Ildikó. i.m. 103.

²⁷ Rákosi Jenő: *Maskarák* in: Új idők. 1926. I. (közölve: Sas Péter. i.m. 31.)

rajzos és festő, úgy mellel egyike a történelem legalaposabb ismerőinek, egyszer csak gyönyörű templomi kelyhet, majd díszruhát és kardot alkot [...]. Ha pedig nagyritkán hozzájut, hogy szép ősi otthonába térhessen, nincs nála szenvedélyesebb és hozzáértőbb gazdája a ménesnek.”²⁸

Két ötvösmű tervezése tovább gazdagítja Bánffy egyébként is tartalmas és változatos életművét. Ezzel párhuzamosan azonban betekintést nyerünk ez erdélyi nemes tárgyi kultúrájába, és szokásainak gyakorlásába is, hiszen a serleg műfaja több évszázados hagyományra tekint vissza, egyházi és világi funkciójában egyaránt. Az 1931-ben tervezett két műtárgy készítője Pál Lajos budapesti ötvös mester volt, későbbi együttműködésük gyümölcseként pedig újabb műalkotások is születtek. Elkészülésük a régi korok mecénásait idézik, melyekről Bánffy vallja: „mindabban pedig, amit létesít, keresztül zeng az egyénisége, mindaz az ő szépségigényét váltja valóvá.”²⁹

E két műtárgy bemutatásával tehát újabb szelet tárul fel e két világháború közötti magyar világból, amely ugyanakkor eddig nem ismert arcát mutatja meg Bánffynak.

²⁸ Makkai Sándor: *Megszámláltattál*. in: Ellenzék. 1934. november 11. 5. DRERL C/6. 1. doboz

²⁹ Bánffy Miklós: *A mecénás a művészetben*. in: Erdélyi Helikon. 1943. XVI. évfolyam. 1. sz. 145.

3. A két ötvösmű leírása, története

3. 1. Budapesti serleg: (2. kép)

A budapesti Iparművészeti Múzeum tulajdonát képező, 1931-ből származó, 18137-es leltári számon nyilvántartott serleget 1931 szeptemberében vásárolta meg a múzeum Pál Lajos ötvöstől, a serleg készítőjétől. A szeptember 5-i bejegyzés alapján a serleg ára 916 Pengő volt, mely két részlet, először 300, majd 616 Pengő kifizetésével jutott az Iparművészeti Múzeum birtokába.³⁰ A feljegyzés kapcsán érdemes megjegyezni, hogy a beszerzés módjánál előbb „adomány”-t írtak be, majd ezt követően kihúzták, és kijavították „vétel”-re. Tisztázatlan a kérdés, mely szerint egyszerű hiba során történt e szócsere, vagy eleinte az ötvös adományozni kívánta volna, majd mégis az eladás mellett döntött.

A műtárgy leíró kartonján szereplő rövid leírás szerint a tárgyat „készítette Pál Lajos, tervezte gr. Bánffy Miklós és Pál Lajos”.³¹ A serleg magassága 27,5 cm, talpátmérője 12, 3 cm, szájátmérője 16,2 cm, súlya pedig 705, 5 gramm.

Az ezüsből készült, belsejében és külső szájpere mén aranyozott serleg kupája virágkehely alakú, mely felfele enyhén kihajlik. Felülete függőlegesen bordázott, melyből három bordán csúcsos, stilizált levélforma jelenik meg, ezeket két-két, félmagasságban megjelenő, és kisebb méretű levélalakkal díszített borda választja el egymástól. A kupa magassága 20 cm, ívesen összeszűkülő alja rövid szárba torkollik.

Szára egy alacsony tengely, mely köré ezüsből vágott szálak egymás mögé helyezése sűrű vadon hatását kelti. (4. kép) Ezekbe aranyozott ezüst állatok vannak elhelyezve, három nagyobb méretű, ágaskodó állat: szarvas, kőszáli kecske és egy egyszarvú kecsesen szökkenő alakja dominálja e hengeres díszes elemet. Ezek között, a fenti regiszterben sorra egy-egy madarat helyezett el az ötvösművész, így a szarvas előtt rigó (5. kép), a kőszáli kecske előtt egy harkály (6. kép), az unikornis előtt pedig egy szarka (7. kép) jelenik meg. A három nagyobb állat lábai alatt több, kisméretű állat alakja bukkan fel a bozótszerű, díszes sűrűben. A szarvas ágaskodó alakjának diagonálisát ennek lábainál elhelyezkedő, ugrásban megnyúlt testű róka ismétli meg, amely fejét egy szőlőgerezdre

³⁰ IMM Adattár, 11/1931–1932. Művészeti és tudományos célt szolgáló javadalom. Leltári napló. „Serleg. Ezüst, részben aranyozott. Terv. Gróf Bánffy Miklós, készítette Pál Lajos 1931.”

³¹ A tervező kiléte kapcsán felmerülő kérdés tárgyalására, mely szerint csak Bánffy Miklós vagy a gróf és Pál Lajos együtt tervezte volna-e a két műtárgyat, a későbbiekben kitérek.

emlékeztető, kerek elemekből álló öntött ezüst dísz, s a rajta lévő rigó felé emeli. A kőszáli kecske ugrásra emlékeztető mozdulatában maga alá emeli mellső lábait, alatta ülő béka található. A békát a fölötte széttárt szárnyakkal repülő, hosszú farkú madártól (szarka?) egy sor félköríves formájú, domborúan gyöngyözött díszítésű levél választja el. E madár és az egyszarvú mögött egy ugrásra kész, nagy, félkörös, hátra kanyarodó farkú mókus sejlik fel, mintegy elrejtve a bozótban. Az unikornis vágató alakja alatt, kissé hátul, éberén figyelő, hátsó lábaira ereszkedő nyúl alakja (8. kép) alig látszik a vadontól, mely fölötte, más részleteknél sűrűbb kialakítású levelekben, indákban emelkedik egy fecskeszerű madárhoz.

Az állatok aranyozott ezüstből, öntött és vágott technikával készültek, az ezüstsálakból kialakított vadon ezüst.

A talpba való átmenetet egy alacsony, de enyhén szélesebb átmérőjű henger képezi, melyen ezüst inda fut körbe, a hat inda végződésénél egyenként keresztezi egymást, ezekből három erdei bogóra emlékeztető, kisméretű ezüstgolyóval van gazdagítva. A homorúan kiszélesedő talp a kupához hasonló módon, de vízszintesen bordázott.

Az ötvös mesterjegye (négyzetbe foglalt PL, melyen a P betű szára az L függőleges vonalával megegyezik) több helyen, így a kupa szájának külső peremén, a talp peremén, illetve a talp alatt, a szerkezetet eltakaró lemezbe is be van ütve (9. kép).

A serleg jellege világi funkcióra utal, bár valószínűleg tulajdonképpen használatban sosem volt. A színvonalas, aprólékos kivitelezés, és a szokatlan, viszont ésszerű megoldások egyaránt a kivitelező mester szakmai jártasságára és hozzáértésére utalnak, esztétikája pedig a tervező kifinomult ízlésére. Ezt támasztja alá a tény, hogy a Magyar Iparművészet már 1932-ben közöl róla egy teljes képet, valamint a szár részéről egy közeli fényképet (10. kép).³² A közlő, amely a serleget az Országos Magyar Iparművészeti Múzeum tulajdonaként említi, szövegében nem tér ki a serlegre. Később, a 2005 októberében megnyílt, *125 éves az Iparművészeti Főiskola* című kiállításon, majd az Iparművészeti Múzeum 2012 márciusában nyílt, jelenleg is tartó *Art deco és modernizmus - Lakásművészet Magyarországon, 1920 – 1940* című kiállításán szerepel.

Leíró kartonjára Mikes Ildikó, az Iparművészeti Múzeum egykori munkatársa kézzel jegyezte fel, hogy „Párja a Kolozsvári Református Farkas utcai tpl-ban.” E felirat, melynek információja nem

³² Magyar Iparművészet. 1932. 3–4. sz. 61–62.

tudni, hogyan került birtokába, felbecsülhetetlen értékű e kutatásban, hiszen elvezetett e serleg egyházi változatához, amely valóban a Kolozsvár-Belvárosi Református Egyházközség tulajdonában található.

3. 2. Kolozsvári serleg: (3. kép)

Bánffy Miklós gróf 1932 novemberében, apja 1929. november 15-i halálának³³ harmadik évfordulóján, az egykori egyházkerületi főgondnok emlékére „úrasztali kelyhet”³⁴ adományozott a kolozsvári Farkas-utcai templomnak. E műtárgy készítésének dátumát az egyházi jegyzőkönyvek nem írták le, az ötvöstárgyon sem jelenik meg, ennek ellenére az Iparművészeti Múzeumban látható nagyon hasonló serleg 1931-es keltezése alapján ez is az 1931–1932-es évekből származtatható.

Az aranyozott ezüst serleg³⁵ adományozó leveléből³⁶, melyet Bánffy Miklós gróf saját kezűleg írt alá (11. kép), nem csak az adományozás okát és célját ismerjük meg, hanem annak körülményeit, és az adományozó további szándékait is. Ennek értelmében a gróf atyja emléke előtti tisztelgés jeléül készítette és adta e kelyhet Kolozsvár legnagyobb múltú egyházközségének, melyről azt kívánta, hogy Konfirmáció ünnepén a konfirmándusok első úrvacsoravételük alkalmával használják. Az ötvösmű ilyen tekintetben nem csak az adományozó számára válik fontossá, hiszen a Bánffy György emlékét őrző kehely a gyülekezet minden fiataljának vallásgyakorlatuk meghatározó pillanatában szerepet játszik majd. A serlegnek Bánffy Miklós által tulajdonított szerepe tovább fokozódik azáltal, hogy kéri, „az egyház aranykönyvébe a kehely pontos leírásával, köriratának, valamint a kehely talpában található feliratnak szószerinti följegyzésével irassék be.”³⁷

³³ KMÁL, Bánffy család fondja. 1537/231.

³⁴ KEL, III. C. 25/55.

³⁵ Mivel az ötvösségben e műfaj megjelölésére a serleg kifejezés használatos, a kehely szót akkor használom, amikor annak a tárgy egyházi funkciójára is utalni kell.

³⁶ KEL, III. C. 25/55.

³⁷ „A kehely részletes leírása a következő: / Vert ezüst kehely, belül gazdagon aranyozott. Alakja kinyílt virág kehely, sávozott mélyedésekkel, egyik sávján fenn a szélen mesterjeggyel ellátva. A virágkehely lefelé menő három élén gyöngyszerű négy–négy bemélyedéssel. A virágkehely alsó összefutásánál piros szemű rubint szőlőgerezdek szőlő levelekkel és kacsokkal művésziesen körülfontva, mely fonás a talpazaton is körül fut. Ezen alul a talpazaton körülfutó, aranyozott tövis koszorú. Ez alatt a talpazaton nagy betűkkel bevésve a következő ige: «Ez az én vérem, mely sokakért kiontatik.» A kehely talpazatának belső mélyedésén a kehely fenekét képező lapon a középső részen kiverve arannyal a Gr. Bánffy címer, felette, félkörben cursiv vésett betűkkel a következő felírás: «Dedicat Filius Com. Nicolaus Bánffy.» A címer alatt római számokkal bevésve «MCMXXXII». A kehely fenekén a fent leírt címet körülvevő a következő írás nagy betűkkel vésve, mely egy kis négylevelű lóheréből indul: «IN MEM. EXC. DNI. COMITIS GEORGII BÁNFFY L.B. DE LOSONCZ * SVAE CAES. ET REG. AMIEST. CAMER. ET CONSIL. INT. REG. HUNG. IANITORUM MAGISTRI ETC. * AC ECCL. EV. REF. IN TRANSILV. SUPR. CUR.» / A kehely elhelyezésére kék aranyozott, belül szőrbársonnyal bélelt, kétfelé nyíló ajtóval s megfelelő kapcsolattal ellátott bőr kehelytartó szolgál és a kehely tisztítására egy jókora darab szarvasbőr.” Kolozsvár-Belső Református Egyházközség Aranykönyve, 1932.

Az adományozó levélben a gróf említ egy 1933 tavaszán megrendezésre kerülő „külföldi világkiállítás”-t is, melyre szeretné elvinni e tárgyat, hiszen az „a modern magyar ötvösművészetnek egyik terméke”. 1933-ban Chicago-ban szervezik meg a világkiállítást, de Bánffy nem járt az Egyesült Államokban, a levél alapján pedig személyesen tervezte elvinni művét a kiállításra. Tehát a gróf egy más, 1933-ban sorra került kiállításra utalhatott, melyet nemzetközisége miatt világkiállításnak nevezett, a korban néha előforduló módon. Kérdés marad, vajon hova tervezte vinni művét Bánffy, hiszen a kor szakirodalmában „világkiállítás” néven egyedül a Chicago-i rendezvény szerepel. A nagyszabású nemzetközi iparművészeti és lakberendezési kiállításon, az 1933-as Milano-i Triennálén, melyen „a «tipikusan modern művek»-et a legismertebb nevek szereplésével óhajtottak bemutatni”,³⁸ Bánffy-tervezésű, valamint Pál Lajos készítette műve nem szerepelt.

A gróf ezt illető kérésére a kolozsvári egyházközség presbitériuma pozitívan válaszolt, 1933. január 30-án keltezett válaszlevelükben³⁹ biztosítják őt afelől, hogy amint kérni fogja, szívesen rendelkezésére bocsátják „elismervény ellenében” kiállítás céljából a serleget. Ennek ellenére, a szóban forgó elismervénynek nincsen nyoma. A Kolozsvár-Belvárosi Református Egyházközségek Levéltári anyaga jól mutatja, klenódiumaikra mennyire ügyeltek: kiállításra kölcsönadott tárgyaitól kölcsönadási-, illetve annak végeztekor átvételi elismervényt állítottak ki, sőt visszautasító levél is fennmaradt kiállítási célú kölcsönkérésre, melyben a műtárgy állapotának megőrzésére hivatkoznak. Ennek és a presbitériumi döntés ismeretében joggal feltételezhető, hogy ha Bánffy valóban elvitte 1933 tavaszán a művet, született erről elismervény. Így tehát ez vagy elveszett, vagy nagy valószínűséggel a gróf megváltozott tervei miatt, a serleg nem jutott el a „külföldi” kiállításra. Ezt támasztják alá az Iparművészet 1933-as, a milánói kiállítást bemutató cikkei, melyekben hiányzik Bánffy Miklós, illetve Pál Lajos neve is. Ugyanakkor a Pál Lajos utazásaira vonatkozó feljegyzés, mely az Országos Magyar Iparművészeti Iskola iratain fedezhető fel, arról tanúskodik, hogy Pál Lajos 1933-ban három hetes olaszországi körutat tett, mely során Velence, Pádua és Verona érintése mellett – minden bizonnyal csak nézőként és nem résztvevőként – a milánói Triennálét is meglátogatta.⁴⁰

Az ötvöstárgy méretei megegyeznek a Budapesten található serlegével: magassága 27,5 cm, talpátmérője 12,3 cm, és szájátmérője 16,2 cm. Az egyházközség őrzi részletes leírását, mely az egyházközség más műtárgyainak bemutatásával együtt, Köpeczy Sebestyén József neves heraldikustól származik.

³⁸ Magyar Iparművészet. 1932. 7–8. sz. 146.

³⁹ KEL, III. C. 25/55.

⁴⁰ MOMEL, 4/b, 1. doboz: Szolgálati és minősítési táblázatok/Személyzeti ügyek/Vegyes iratok

A kupa belsejében és annak külső peremén aranyozott, ezüsből készült serleg kupája 20 cm magas és felfele ívesen kihajló virágkehely formájú. Függőlegesen bordázott felületű, ezen három, egymástól egyenlő távolságban levő bordán, 10,5 cm magasságban négy-négy mélyített kerek forma található. E kerek formák érintkezésénél a borda kicsúcsosodik.

A lent összeszűkülő kupát és a talpat összekötő szár mindössze 4 cm magas, kidolgozása összetett és színvonalas. A díszes rész sűrűségét ezüst indák kusza összefonódása adja, melyet ezüst, áttört szőlőlevelek, szőlőgerezdek, valamint szőlőszemek gazdagítanak. A hengeres részt három fűrt szőlő tagolja, melyeket egyenként aranyozott keretben lévő, vörös kövek alkotnak. (12. kép) A fűrtöket a mester hét sor szőlőszemből alakította ki, fentről soronként 3, 6, 7, 6, 5, 4, illetve 3 szemből. E három gerezd mindegyikét lent három különálló szem szőlő, fent pedig egy-egy hármas szőlőcsoport, meg egy szem választ el. E vörös kövek, a kihajló szőlőlevelek, melyeken különböző formájú, a levelek erezetét imitáló áttörések láthatóak, valamint a helyenként spirálisan csavarodó ezüst-indák a három szőlőgerezd között egymásnak megfelelően, tehát a három nézetből ugyanolyan módon vannak elhelyezve. A szimmetria ellenére a sűrűség és gazdagság hatását nyújtja a befogadó számára a kehely szára, csak figyelmes szemlélés után észlelhető az ismétlés. Az indák, levelek és a szőlőszemek egymásra, illetve a végigfutó, aranyozott bozótszerű ezüst szálra vannak illesztve, amely szögletes, tövisre emlékeztető kiképzésű, és három helyen van rögzítve a serleg talpára.

A hengeres talpba egy kissé szélesebb, nagyon alacsony henger vezet át, melyen hat helyen rögzített, aranyozott ezüst töviskoszorú fut végig (13. kép). A 3,5 cm magas talp homorúan szélesedik ki, e homorú felületén nagybetűs bibliai idézet⁴¹ van vésve: „* EZ AZ ÉN VÉREM, MELY SOKAKÉRT KIONTATIK”.

A talp belsejében található domború fedőlapra közepén a grófi Bánffy címer aranyozott beütése, mely köré írott betűs felirat: „Dedicat Filius Com. Nicolaus Bánffy” és alá római számokkal írt dátum: „MCMXXXII.”⁴² került. A kerek felület szélén körbefutó majuszkulás szöveg olvasható: „IN MEM. EXC. DNI. COMITIS GEORGII BÁNFFY L.B. DE LOSONCZ * SVAE CAES. ET REG. AMIEST. CAMER. ET CONSIL. INT. REG. HVNG. IANITORUM MAGISTRI ETC. * AC ECCL. EV. REF. IN TRANSYLV. SVPR. CVR.”, mely Bánffy György funkcióit felsorolva, emléket állít az adományozó apjának. (14. kép)

⁴¹ A János evangéliumában megjelenő ígérészet a református liturgia szerint ünnepekkor az úrvacsoraosztást megelőzően hangzik el.

⁴² Ez 1932-es évszám az adományozás évének megjelölése, amely nem föltétlenül egyezik meg az ötvöstárgy készítésének dátumával.

A készítő ötvös, a budapesti Pál Lajos mesterjegyét a szájperem külső részébe, valamint a talp peremébe is beütötte (15. kép).

Az ötvösműhöz színvonalának megfelelő, elegáns és minőségi kivitelezésű kehelytartó doboz tartozik, amely kék bőrrel van bevonva (16. kép). Méretei megfelelnek a serleg befogadására, magassága 38 cm, szélességes és mélysége 21 cm. A kék tartó oldalait stilizált, levélszerű aranyozott vonal keretezi, e keretek által meghatározott mezők közepében kisméretű aranyozott Bánffy-címerek vannak beütve, oldalanként hatszor, a tetején egyszer. A két ajtószárny csatlakozásánál azok bezárására szolgáló két aranyozott ezüst kapocs található. Belső kialakítása a doboz funkcióját tükrözi, hiszen magasított kerek perem akadályozza meg a tárgy talpának elmozdulását, zöld színű bársonnyal bevont falai pedig puhára tömöttek. Bár az adományozó levélben Bánffy nem tesz említést e tartóról, az aranykönyvben megjelenő, 1932. december 30-i presbitériumi gyűlés⁴³ során bejegyzett leírásban megjelenik a kehelytartó is, annak leírásával együtt. Emellett megjegyzést tesz a nagyméretű szarvasbőr darabról, amely a kehely tisztántartására szolgál, s mai napig használatban van.

3. 3. Összehasonlítás:

A Kolozsváron található serleg feltehetően szoros összefüggésben áll az Iparművészeti Múzeum tulajdonában levő serleggel. Ezt természetesen elsősorban a két mű a tervezője és a kivitelező személyének azonossága alapozza, mely mindkét részről kifinomult művészi érzéket és nagyfokú felkészültséget mutat.

A tervező kiléte a két műnél a források szerint nem azonos. A budapesti műalkotás vételénél maga a mester, Pál Lajos lehetett jelen, aki eladta azt az Iparművészeti Múzeumnak, 1931. szeptember 5-én. Ebből kifolyólag a múzeumi leíró dokumentumokra valószínűleg a mestertől kapott információk kerültek fel, melynek alapján a serleget „tervezte gr. Bánffy Miklós és Pál Lajos”. Az ötvös tehát mindkettőjüket megjelölte tervezőként. Más a helyzet a kolozsvári műtárgy esetében. Az adománylevélben Bánffy a következőképpen fogalmaz: „ezt a kelyhet saját terveim alapján Pál Lajos magyar ötvösművész készítette.” A gróf csak önmagát tartja tervezőnek. Feltehetően az igazság a kettő között van. A két ötvöstárgy formavilágában, stílusában tükrözi a gróf kultúráját, ugyanakkor színvonalassága utal más tevékenységi körére is. Emellett viszont a művek technikai kivitelezése, formabontó móddal, de magas fokú hozzáértéssel való elkészítése arra enged következtetni, hogy a

⁴³ KEL, I. B. 85.

kivitelezés módját egy ötvösségben jártas, nagy technikai tudású mester gondolta ki. Ennek alapján tehát a tervezés hagyományos, külső megjelenésre vonatkozó értelmében valószínűleg egyedül a gróf munkája e két mű, ha a tervező feladatai közé a gyakorlati kivitelezés megoldásait, s annak részleteit is beleértjük, akkor mindketten, tehát Pál Lajos is tervezőnek minősül.

A két mű összetartozásáról tanúskodik alakjuk tagadhatatlan hasonlósága, ugyanolyan szerkezeti felépítésük, valamint az ezüstitárgyak aranyozásának módja: mindkettő kupájának belseje és szájpereeme aranyozott, illetve a szár részénél kiemelni óhajtott részletek (a budapestinél az állatok, míg a kolozsvárinál a töviskoszorú, illetve a szőlőszemek) aranyozása.

Ugyanakkor szembetűnő a két ötvöstárgy elkészülésének időpontja is, mely, bár a kolozsvárinál pontosan nem jegyezték fel, valószínűleg mindkettő esetében 1931-re tehető. Míg a budapesti serleg 1931-es pontos datálása maga a készítőtől származik, a kolozsvári serleg minden bizonnyal 1932 ősze előtt készült, hiszen addigra már Kolozsvárra jutott. A serlegek, egyértelmű formai hasonlóságuk miatt feltehetően a budapesti mester műhelyén – ami akár az Iparművészeti Iskola műhelye is lehetett –, egyetlen alkotói folyamat eredményeként készültek, vagy legalábbis időben szorosan egymást követően.

Habár sorsuk teljesen különböző módon alakult, e két tárgy összetartozását – melynek egyikét világi, míg párját egyházi célok szolgálására szánták – források és külsejük is méltán igazolja.

4. Bánffy és Pál Lajos együttműködése

A két ötvösmű technikailag bravúros megoldásai arra engednek következtetni, hogy Bánffy egy gyakorlott, neves mestert bízott meg a serlegek elkészítésének feladatával. A művész neve, mely e két mű kapcsán fennmaradt, mégis nehezen volt nyomon követhető.

Bánffy Miklós gróf ez időben Kolozsváron élt, a Budapesten működő Pál Lajos ötvös mesterrel való levelezésről, kapcsolatfelvételtől és -tartásról árulkodó dokumentumot kutatásom során nem találtam. Érdekes viszont, hogy egy 1940. június 3-án keltezett levélben, melyet Zichy István gróf, az Országos Magyar Történeti Múzeum főigazgatója címzett Bánffynak, feltűnik Pál Lajos neve (*17. kép*). A levél idézi Bánffy nyilatkozatát, melyben örökletétbe helyezi apja és saját „emléktárgyainak”

gyűjteményét, ezt zárva: „Teljes tisztelettel, Budapest, 1940. április hó 4-én. Gróf Bánffy Miklós sk. Előttünk mint tanuk előtt: Dr. Horváth László sk. és Pál Lajos sk.”⁴⁴ E Pál Lajos minden bizonnyal a serlegek készítője, hiszen indokolt lehetett egy közeli ismerőst, ráadásul művészt felkérni ilyen környezetben tanúskodásra.

Ugyanakkor fennmaradt a nyoma Bánffy és Pál Lajos további együttműködésének is. 1936-ban a Magyar Iparművészet-ben díszmagyar, hozzá tartozó kard és függők fényképét közlik, mely Bánffy Miklós gróf és Pál Lajos közös alkotása (*18. kép*).⁴⁵ A díszmagyar szabása követi a hagyományos formákat, sarkaiban hímzés látható. A mentekötő csatok finom kiképzésű ötvösmunkák, melyek geometrikus formavilága a Wiener Werkstätte ötvösművészetének hatásait mutatják. A hozzá kapcsolódó írásában M. S. (feltehetően Meller Simon, a Szépművészeti Múzeum munkatársa) a közölt díszmagyarra, valamint a két serlegre is egyaránt érvényes megállapítást tett: „Gróf Bánffy Miklós és Pál Lajos terveinek és munkálkodásának a magyar iparművészet történetében az a jelentőségük és az érdemük tehát, hogy bravúrral és sikerrel tudják a több évszázados magyar múltban és tradíciókban rejlő régi nemzeti elemeket kiemelni és a mostani adottságokhoz és viszonyokhoz szervesen és modern feldolgozásban formailag is átfogalmazni.”⁴⁶ Emellett e cikk rávilágít arra, hogy Bánffy és Pál Lajos több rend díszmagyart alkotott közösen,⁴⁷ mely nemcsak kettejük együttműködéséről, valamint Bánffy tevékenységéről nyújt újabb adalékot, hanem Pál Lajos amúgy is kevésbé ismert életművéről is.

⁴⁴ DRERL, C/6. 1. doboz.

⁴⁵ Magyar Iparművészet. 1936. 3. sz. 76.

⁴⁶ M.S.: *Újtörekvésű magyar díszruha*. in: Magyar Iparművészet. 1936. 3. sz. 68.

⁴⁷ „rég nemzeti pompánk átmentését igyekszik elérni gróf Bánffy Miklós és Pál Lajos azokkal a magyar nemzeti díszöltönyökkel és a hozzájáruló díszkard, gomb és forgó munkákkal, melyek gazdag sorából egy készletet [...] bemutatnak.” U.o.

5. Pál Lajos, az ötvösművész

Pál Lajos 1899. április 29-én született, budapesti ötvösművész életéről a szakirodalom nem nyújt adatokat, monográfia, valamint róla szóló tanulmány nem született. A pályájáról elsősorban a Magyar Iparművészet tudósításaiból értesülünk, illetve az Iparművészeti Iskola dokumentumaiból, ahol nemcsak diák, hanem tanársegéd, rendes tanár, majd megbízott igazgató is volt.

A Békés vármegyei Kétegyházaról származó művész apja főmozdonyvezető volt, Aradon végezte a középiskolát,⁴⁸ majd az 1916/1917-es tanévtől kezdve, katonai szolgálat miatt kétszer is megszakítva tanulmányait, az Országos Magyar Iparművészeti Iskola hallgatója volt. Bár első két évében belsőépítészet szakon tanult, az 1919/1920-as tanévben átiratkozott az ötvös szakosztályba.⁴⁹ Az ösztöndíjas, tandíjmentes helyen tanuló Pál Lajos 1923 júniusában jeles szakoklevelet kapott,⁵⁰ néhány évvel Kaesz Gyula, a későbbi neves modern belsőépítész után, és Tevan Margit ötvösművésznő előtt. 1922-ben az Iparművészeti Iskola tiszteletdíjas tanársegédi állására, még az Iskola hallgatójaként megbízást nyert el,⁵¹ ahol tíz évig „az ötvös szakosztályban Csajka István szaktanár mellett [...] végzett érdemes munkásságot.”⁵² Rendes tanárrá Kaesz Gyulával együtt 1932. november 2-án nevezte ki a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatási Minisztérium.⁵³ E tisztségében vezető tanára az ötvös- és zománczó-szakosztály I–II. évfolyamainak, illetve a bronzöntő-tanműhely felügyelő tanára. Diákjai között megemlíthető Köpeczi Bócz István, Tóthfalusi (Doleviczényi) László, Kozák József, valamint Móga Sándor.

1945-ben, különleges körülmények között, rövid ideig megbízott igazgatója az Iparművészeti Iskolának. A második világháború alatt a Nemzetközi Vöröskereszt mentőállomást hozott létre az Iskola épületében, így az épület értékei megmaradtak. Az 1944/45-ös tanévben kényszerű téli szünetet tartanak. Az eközben felrobbantott hidak miatt 1945. február 27-én Pál Lajost, mint rangidős tanárt nevezik ki megbízott igazgatónak: Fáy Aladár igazgató, és az ideiglenesen megbízott Haranghy Jenő is budai lakos volt, így tisztségük betöltése ellehetetlenült.⁵⁴ A romok eltakarítása után Pál Lajos május 22-én az intézet hallgatóit jelentkezésre hívta, valamint nyilatkozatot tett a *Világ* című napilapban új

⁴⁸ <http://lexikon.katolikus.hu/P/P%C3%A1l.html> [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]

⁴⁹ MOMEL, 6/a, Nappali tagozatos hallgatók anyakönyvei, 1918/1919/102.

⁵⁰ MOMEL, 6/a, Nappali tagozatos hallgatók anyakönyvei, 1922/1923/287.

⁵¹ Szablya-Frischau Ferenc (szerk.): *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola évkönyve, 1880–1941.* 1942. 28.

⁵² *Új tanárok az Iparművészeti Iskolán.* in: Magyar Iparművészet. 1932. 9–10. sz. 201.

⁵³ U. o.

⁵⁴ Bodor Ferenc (szerk.): *Dokumentumok a magyar iparművészeti főiskola életéből (1945–83).* 1983. 10.

funkciója betöltését, valamint az iparművészet mibenlétét illetően: „Iparművészet alatt a nagyközönség, de még a szakember is talán devalvált művészetet vagy magasabb rendű ipart ért. A művészet azonban osztatlan és egységes. Az iparművészet értéke ugyanannyi lehet, mint a nagy művészeteké, csupán eszközeiben és anyagában különböző.”⁵⁵ E nyilatkozatában utal az Iparművészeti Iskola akkori átszervezésére is, melynek során előkészültek a Főiskolai cím elnyerésére.

1945 novemberében Györgyi Dénes már átveszi igazgatói tisztségét, így Pál Lajos továbbra is az ötvös–zománczó szakosztály vezetője marad.

Az Iparművészeti Iskola, Pál Lajosra vonatkozó irataiban az utolsó bejegyzés 1948-ból származik. Halála 1963-ban következett be, a budapesti Farkasréti temetőben temették el.⁵⁶

Pál Lajos művészetére a kevés ismert műből, valamint a tanári munkásságából következtethetünk. Diákjainak munkáit sokszor kiállították, ezek jó elismerésben részesülnek a korabeli szakmai lapokban.

Az Országos Egyházművészeti Tanács tagjaként osztálya szerepelt az 1941 tavaszán, a Nemzeti Szalon termeiben szervezett *Egyházművészeti kiállítás*-on. Dr. Molnár Ernő, a Központi Egyházművészeti Hivatal igazgatója szerint Pál Lajos osztályának „szentségtartói, áldoztató és misekelyhei modern, célszerű és nemes formai szépségükkel a szemet és a lelket egyaránt gyönyörködtették.”⁵⁷ A Magyar Iparművészet közli Pál Lajos tanítványa, Kozák József két ezüstserlegét, melyek a bécsi szecesszió, valamint art deco stílus jegyeit hordozzák magukon (19. kép). Gerevich Tibor az Országos Egyházművészeti Tanács világi elnökeként ír a kiállításról, megállapítva, hogy „A magyar egyházművészet korszerű megújrodása az utolsó évek során, legizmosabb ifjabb művésztehetségeink vonzódása az egyházművészethez, egyik örvendetes jelensége a magyar művészi életnek, s régi egyházművészetünkhöz méltó újjal kecsegtet.”⁵⁸ Pál Lajos oktatásában az egyházművészeti műfajok központi szerepet kaptak, erre utal Kampis Antal is, amint az Iparművészeti Iskola jubiláris kiállításán az ötvöstárgyakat méltatja.⁵⁹

Saját munkáiból a Bánffy-tervezéseken kívül keveset ismerünk. Budapesten 1946-ban szervezett, *Az Iparművészeti Múzeum mesterművei, 1896–1946* című kiállításon Pál Lajos egy 1930-

⁵⁵ Bodor Ferenc. i.m. 13.

⁵⁶ <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00030/adattar.html> [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]

⁵⁷ Dr. Molnár Ernő: *Egyházművészeti Kiállítás*. in: Magyar Iparművészet. 1941. 3. sz. 30.

⁵⁸ Gerevich Tibor: *Modern egyházművészet*. in: Szépművészet. 1941. 9. sz. 53.

⁵⁹ Kampis Antal: *A hatvanéves Iparművészeti Iskola* in: Szépművészet. 1941. 9. sz. 226.

ban készült, részben aranyozott serleggel szerepelt,⁶⁰ katalógusában viszont nincs reprodukálva a mű. Vadas József 2005-ben közöl egy Pál Lajos és Lechner Jenő által alkotott serleget, az 1932-ben készült „Corvin-serleget”,⁶¹ amely jól mutatja az ötvös művészeti hagyományokat felhasználó, de egyúttal modern nyelvezetét (20. kép). A Corvin serleghez formavilágában köthető egy ugyancsak ezüst serleg, melyen feltehetően József nádor domborműves portréja jelenik meg. E serlegről viszont az Iparművészeti Múzeum Adattárában fellelhető üvegnegatívon láthatókon kívül semmit sem tudunk.

Pál Lajos restaurátori munkásságáról is ismert, részt vett a Szent Korona, a Monomachos-korona, valamint a győri Szent László herma helyreállításában.⁶²

5. 1. A serlegek szerkezeti és technikai összefüggései:

Az ötvösmester technikai tudása és a műfaj több évszázados hagyományainak, valamint a modern irányzatok összedolgozása megmutatkozik e két Bánffy Miklós – Pál Lajos serlegen.

A két műtárgy felépítése praktikus elgondolású, egyszerű és ugyanakkor tökéletesen alkalmas a bonyolultság és kifinomult hatás elérésére. Mindkét tárgy egy-egy tengely köré épül, amely összetartja a serleg kupa és talp részét. E csavarmenetes középtengely, amely a kupa alsó végébe forrasztva indul, mindössze 4,5 cm hosszú, és rá vannak csavarva a szár összetett részei (21. kép).

A budapesti serleg restaurálása során ennek részei egyenként megfigyelhetőek voltak. A kupa indulásánál egy kisméretű négyszögletes ezüst elem csavarodik fel a tengelyre, amely oldalán vágott indák csavarodnak fel, követve a kupa formáját (22. kép). Ez alatt az előbbinél szélesebb átmérőjű hasonló elem következik: ezt egy kör alakú ezüstlapból nyerte a mester, kintről vékony csíkokat vágott be, majd felhajtogatta és megcsavarta azokat (23. kép). E két rész koncentrikus egymásba helyezése mélység érzetét kelti, egy sűrű bozótot szimulálva. A következő, legnagyobb átmérőjű, külső borítás már egy ezüst hengerből készült, melyet fentről vágott be sokszor az ötvös, lent egy kis egyben maradó részt hagyva (24. kép). A keletkezett szálakat újból egymásba csavarodóra hajlítgatta, majd a talpra három helyen rögzítette. A talpzatot egy központi lyukon keresztül a tengelyre csavározta lentről. A talpon körülfutó indák hat helyen, kis csappal hajlanak a talp alá, melyek lent egyenként rögzítésre

⁶⁰ Voit Pál: *Ars Decorativa. Az Iparművészeti Múzeum mesterművei, 1896–1946.* 1946. 10.

⁶¹ Vadas József: *A magyar art deco.* 2005. 51.

⁶² <http://lexikon.katolikus.hu/P/P%C3%A1l.html> [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]

kerültek (25. kép). A talp alsó része kis, domború lemezzel van eltakarva, melyet ugyancsak a központi tengely tart.

Érdekes a külső indákra került állatok rögzítése is. Mindegyik állatalak öntött és vágott technikával készült, melyek galvanizálással aranyozottak. Az állatok hátsó felére méretüktől függetlenül egy-egy csap, az indára pedig, amikre ráhelyezték őket egy kisméretű henger van forrasztva (26. kép). E csapok a hengerekbe csúsztatva helyezkednek el a sűrű vadont imitáló indás környezetben, s így sokkal kisebb felületen érintkeznek a tartó elemmel, mintha forrasztással rögzítették volna fel őket. Az indák így imitálják az áttört vadon sűrűségét, az állatok pedig a szemlélő számára pedig észrevétlen módon vannak erre erősítve.

A Kolozsváron található serleg szerkezeti egységei a budapestihez nagyon hasonlóak. A kupa és talp részt, az előbbi serleghez hasonló módon egy vékony tengely fogja össze, mely köré rendeződnek a szár sűrűn elhelyezett elemei. Az ugyancsak három helyen rögzített aranyozott bozót száaira is a szőlőindák, és –levelek, valamint a szőlőszemek kis csapokkal vannak illesztve. A talpon körülfutó töviskoszorú a talp alá hajló hat csap e mún is a talp belsejéhez van fogva, majd domború lemez takarja el mindezt.

A műfajt és formát illetően a két serleg a későreneszánsz formavilág magas kupájú, alacsony talpú serlegeit idézi. Technikai kivitelezésében is a 16. században kialakult szerelhetőség jellemző e serlegekre.

Míg a gótika és romanika korszakában az ötvöstárgyak legtöbbször vágással, kalapálással, valamint forrasztással készültek, a manierizmus a 16. század második felében nagy technikai újításokat hozott az ötvöstechnikákban. Az ezt megelőző korok ötvöstárgyaira jellemző volt, hogy egyedi készítéssel, egyetlen és végleges munkafolyamat eredményei voltak.⁶³ Ennek alapján a műtárgyat egy darabban öntötték ki, vagy a különböző részek egymáshoz voltak forrasztva, így azok utólagos javítása, az elemek cseréje lehetetlenné vált.⁶⁴

A manierizmus kora viszont több irányból hatott az ötvösségre. A gyarmatosítás eredményeképpen Európába beözönlő nemesfém nemcsak alapanyag-bőséget jelentett e művészeti ágak, hanem a megrendelők száma is hirtelen megnövekedett. Emellett a reformáció következményei biztosították, hogy ne csak az addigi rétegek számára váljanak szükségessé az ötvöstárgyak, így például a protestáns

⁶³ Simonyi István: *Násfa-történet*. 2005. 56.

⁶⁴ Jól mutatja ezt a magyar Szent Korona esete is. U.o

felekezetek is kegytárgyakat igényeltek. A megnövekedett kereslet tehát technológiai fejlődést váltott ki.

E korban kezdtek az ötvöstárgyak szerelhetővé válni. Az öntési technika finomítása lehetővé tette a sorozatgyártást, a részeket pedig egyenként kidolgozva, szét- és összeszerelhető módon illesztették össze.⁶⁵ Ezzel lehetővé vált a nagy mennyiségű alkotás rövid időn belüli összeállítása, így a megnövekedett rendelések számát az ötvös céhek könnyen ki tudták elégíteni.

A barokk hatására viszont ez a külön alkatrészes, szerelhető megoldás háttérbe szorult. Újból forrasztják a serleget, mígnem a 19. századtól, a múlt korok kutatása miatt második fénykorát éri a manierista eljárás.

Pál Lajos két serlege e hagyományos technikák újraélesztésének elvét hordozza magán, formájában és szerkezeti megoldásaiban egyaránt. „Munkásságának különös érdeme a leáldozott magyar ötvösművészet egykori hagyományos és újabb jellemző technikáinak nagy művészettel való gyakorlása, valamint az az eredményes igyekezete, amellyel ezek szolgálatába iparkodik állítani az egyes művészeti megoldásokat.”⁶⁶

Ugyanakkor jellemző rá a két világháború közötti iparművészet dekorativitása, természeti formák felhasználása, valamint a geometrikus stilizálás használata, mely szerint jól illeszkedik az art deco stílusába.

6. Stilisztikai gyökerek, analógiák

A két világháború közötti, Osztrák-Magyar Monarchiára jellemző művészeti törekvések erőteljesen a modernizmus funkcionalitás-központú hatása alatt állt. Többek között ez eredményezte az iparművészet fellendülését, amely mint művészeti és egyben ipari lehetőség egy új alkotói nyelvezet kialakulását tette lehetővé. Így a 20-as és 30-as években a budapesti Iparművészeti Iskola is látványos

⁶⁵ Simonyi István. i.m. 52.

⁶⁶ M.S. i.m. 68.

virágzásnak indult, a diákok a gyáripar igényeiről is tanultak és magas szintű elméleti és gyakorlati oktatásban is részesülni.⁶⁷

Az egyszerűsítés és hasznosság-elv viszont e korszak enteriőrművészetében egy új irányt vett, mely először az 1925-ös párizsi kiállításon mutatkozott meg,⁶⁸ és melyről Bor Pál írja: „díszítő elemek is szerepelnek a tiszta konstruktív forma mellett.”⁶⁹ E kijelentés valamelyest arra a kétpólusú magyar művészetfelfogásra is fényt derít, amely ez évekre jellemző volt: néhányan a modern irányzatok destruktív hatásáról beszéltek, és vissza kívántak térni a klasszikus esztétikához, míg mások az expresszionizmusnak folytatói kívántak lenni valamilyen új formában.⁷⁰

A megoldás abban az art deco-nak nevezett irányzatban rejlett, melynek kifejezőmódja geometrizáló, expresszív, sokszor pedig erőteljesen dekoratív. A hagyományokhoz való visszatérés, ugyanakkor a kor vívmányainak az élet minden területére való hatása mutatkozik meg az art deco-ban, mely így a két világháború közötti korszak jellemző stílusa lesz Európa szerte, majd kifejti hatását Amerikára is. Lusy D. Rosenfeld fejti ki, hogy az art deco egyszerre foglal magába körkörös, természetesen hullámzó formákat és formálisan beállított, de kecses figurális alakokat, és e kettősség a geometrikus formákra való egyszerűsítésben oldódik fel.⁷¹ E sokféleséget ötvöző irányzat nyújtotta talán azt a lehetőséget is, hogy a magyar művészet visszaforduljon a századforduló óta háttérbe került szecessziós törekvésekhez is.⁷²

A 20-as, 30-as években ennek viszont egy teljesen újszerű továbbélése jelenik meg. Bécsben már az art deco szellemisége érvényesül, ezt Gábor István keramikus is érezte: „Felnéztem a polcokra... Láttam a sok új formai megoldást, éreztem, hogy itt másképp bánnak az anyaggal... Új ízek vannak...”⁷³ A Budapest és Bécs közötti szoros kapcsolatot, mely a művészetben is éreztette hatását, jól mutatja a művészek történelmi hagyományokhoz való fordulása a „tradicionális dekorativizmusban”,⁷⁴ valamint a jól nyomon követhető párhuzamok a Wiener Werkstätte és magyar alkotók stílusa között.

⁶⁷ Körner Éva: *Magyar művészet a két világháború között*. Budapest, 1963. 41.

⁶⁸ „Exposition des Arts Décoratifs et Industriels Modernes” Reichart Dóra: *Tradicionális és modern. Dekoratív tendenciák a 1920-as évek magyar enteriőrművészetében és azok osztrák, német kapcsolatai*. in: Horányi Éva (szerk.): *ART DECO és MODERNIZMUS. Lakásművészet Magyarországon. 1920–1940*. 2012. 22.

⁶⁹ Vadas József. i.m. 25.

⁷⁰ Pataki Gábor: *A „dekoratív avantgárd”. Az expresszionizmus, mint csapdahelyzet a 20-as évek magyar művészetében*. *Ars Hungarica*, 1993/1. 107.

⁷¹ Lucy D. Rosenfeld: *Inside Art Deco. A Pictorial Tour of Deco Interiors From Their origins to Today*. 2005. 5.

⁷² Pataki Gábor. i. m. 110.

⁷³ Vadas József. i. m. 54.

⁷⁴ Reichart Dóra. i.m. 23.

A két, Bánffy–Pál Lajos serleggel kapcsolatban elsősorban Dagobert Peche munkásságát kell megemlítenünk, aki a Wiener Werksätte rövid életű, de annál jelentősebb alakja volt. Az 1887 és 1923 között élt osztrák művész, kinek életművével a szakirodalom az 1990-es évekig alig foglalkozott a későbbi art deco kialakulásában kulcsfontosságú szerepet tölt be. Az Ohmann-tanítványra Bécsben leginkább Josef Hoffmann művészete hatott, 1917-től pedig a WW zürichi fiókját igazgatta. Művészetét a szakirodalom kivételesen egyedinek tartja,⁷⁵ melyet a manierizmust idéző, ugyanakkor modern, egyszerűbb formai megoldásokat alkalmazó ötvösműveivel lehet leírni. Ebben az újkori tradíciókat követő stílusában Pál Lajos Peche követőjének bizonyul (27. kép), egyúttal pedig egyszerűségében, valamint formavilágában Josef Hoffmann műveket idéz. Ennek értelmében érdemes kiemelni Hoffmann 1925-ös keltezésű, illetve a Pál Lajos-tanítvány Kozák József munkáját (28. kép), ugyanakkor Hoffmann további asztali edényeit, melyekre a Bánffy tervezte serlegek formájukban, vagy kivitelezésükben hasonlítanak (29. kép).

A Wiener Werskätte könyvkötészete, valamint az ebből kiinduló art deco-ban kibontakozó könyvkötészeti stílus a kolozsvári serleg tartóján mutatkozik meg. Peche tevékenységi köre kiterjedt e műfajra is, melyek párhuzamba vonhatóak nemcsak a kehelytartó kidolgozásával, hanem Kiss Erzs 20-as évekből származó, valamint Kner Erzsébet 1936-ból származó munkáival is. Ez a magyar art deco bécsi gyökerezettségét is jól illusztrálja (30. kép).

Az art deco stílusjegyeit magukon viselő Bánffy serlegek nem csak a kor jelentős művészeinek stílusával hozhatóak összefüggésbe. Érdemes megfigyelni azt, hogy Bánffy milyen kultúrájú környezetből származik, hiszen a tervek készítőjének háttere mindennemű művészeti alkotáson tükröződik.

Schöpflin Aladár szavaival Bánffy „műveltsége, gondolkodásmódja igazi európai, testi megjelenésre igazi ázsiai ember [...]. Minden íze a történelmi fajta kulturáltságát leheli, igazi arisztokrata.”⁷⁶

E szóban forgó nemesi mibenlétéhez szervesen hozzátartozott például Bánffy tárgyi kultúrája. Történelmi család sarjaként a bonchidai kastélyban nagyszámú műgyűjteményt látva nőtt fel, melyet családja generációk óta gyűjtött. Az Iparművészeti Múzeumba 1928-tól kezdődően 1940-ig szinte évente helyezett műtárgyakat letétbe, ékszerkészletektől kezdve, egyházi- és világi edényeken keresztül lószerszámok és zsebórákig. A több ezer darabot számláló gyűjtemény jelentékeny serleg-, pohár-,

⁷⁵ Stolberg-Wernigerode, Otto zu: *Neue deutsche Biographie*. 2001. 149.

⁷⁶ Schöpflin Aladár: *Bánffy és Kisbán*. 1931 körül. DRERL C/6. 1. doboz

kehely készlettel bírt, melyek között elsősorban 17–18. századi erdélyi, valamint augsburgi műveket találunk. E gyűjtemény legnagyobb része elpusztult, vagy eltűnt a német csapatok bonchidai átvonulása során, Bánffy viszont még ezeket felnőtt koráig nap, mint nap láthatta. Nem csoda hát, hogy tradicionális formavilágú, egyházi ezüstkelyhet tervezett apja emlékére, akit 1898-ban a Magyar Iparművészeti Társulat tagjai közé választottak,⁷⁷ s az erdélyi Református Egyházkerület főgondnoka volt több mint 30 évig.

A kolozsvári serleg esetében megemlítendő továbbá az egyházi klenódiumok ismerete is, hiszen a kehely erőteljes úrvacsorai, illetve húsvéti ikonográfiával rendelkezik. Így a szőlőfürtök a hívőket, míg a szőlőtő Jézust szimbolizálja az evangéliumokból ihletődve, ugyanakkor a szőlőszemek vörös színe, és egyenkénti megjelenése a bűnösökért kiontatott krisztusi vérré is utal. A talpon körülfutó tövis-szál a nagypénteki töviskoszorút idézi, mely összhangban áll az alatta olvasható igeverssel is.

A budapesti serleg ikonográfiája nem segít a funkció konkrét meghatározásában. A világi célra szánt serleg figurális alakjai nem egy koherens narratívába állnak össze, szimbolikája a paradicsomi kertek ábrázolásának hagyományait idézi. Így az art deco-s enteriőrök jellemző elemének, a dísztárgynak szerepét ölti magára.⁷⁸ Díszes, de finom kivitelezése arra készítet, hogy alaposan végignézzük a részleteket, ugyanakkor az egészben is gyönyörködjünk.

A serleg tulajdonképpen terve a Bánffy Miklós-hagyatékából nem került elő, viszont számos rajzával összefüggésbe hozható.

A gróf irodalmi, és képzőművészeti műveiben egyaránt „hangot ad” természet iránti érdeklődésének, és iránta való csodálatának. Utazásairól, erdei sétákról fennmaradt gyors ceruza, vagy szén vázlatai, valamint fotói tanúskodnak arról, hogy a természetet is művészi szemmel figyelte, s azt később felhasználta alkotásaiban. Saját bevallása szerint „a természet maga törvényszerű gazdagságában úgy telíti a mi képzeletünket a maga alakjaival, hogy öntudatlanul az ő képeit vesszük bele alkotásainkba.”⁷⁹ Jól mutatja ezt a fák törzseinek, ágainak egymás mögé elhelyezését megfigyelő rajza (31. kép), mely problémát a serlegen Pál Lajos technikai felkészültsége bravúrosan oldott meg.

A száron megjelenő állatalakokkal Bánffy más kontextusban is foglalkozott. Vadászjelenetre (?) készült skiccén agár kutya és nyúl rajza jelenik meg, a futás több fázisában. Az itt, hátsó lábaira

⁷⁷ *A Magyar Iparművészeti Társulat tagjai.* in: Magyar Iparművészet. 1899. 6. sz. XXX.

⁷⁸ Prékopa Ágnes: *Dekoráció és funkcionalizmus az 1920-as és 1930-as évek magyarországi készítésű lakberendezési tárgyain.* in: ART DECO és MODERNIZMUS. Lakásművészet Magyarországon. 1920–1940. 2012. 12.

⁷⁹ Málnási Bartók György: *Bánffy Miklós természetlátása.* in: Erdélyi Helikon. 1943. XVI. évfolyam. 590.

ereszkedő, hátrafele figyelő nyúl alakja szinte azonos módon jelenik meg ezüstbe öntve (32. *kép*). Ugyanezen a lapon két különböző madár rajza található, melyeket ugyancsak viszontlátunk a serlegen (33. *kép*). A róka felemelt fejjel ugró, vadászó motívuma a Bánffy Kun László-rajzsorozatából származik (34. *kép*). A béka egy kisméretű, de annál karakteresebb tollrajzon található (35. *kép*).

Bánffy a szárra három nagyméretű, patás állatot helyezett el, melyek mindegyikének kifejezőereje, így a szarvas, kőszáli kecske, és az egyszarvú alakja is arra utal, hogy formálójuk alaposan ismerte a lovakat. A gróf behatóan tanulmányozta a lovak fajtáit, viselkedését, szenvedélyesen foglalkozott ménésével, s ez megmutatkozik rajzain is, ahol a ló tanulmányok nagy számmal vannak jelen. Egy kisméretű huszár tollrajz a ló alakja miatt, valamint a vonalvezetés szempontjából is fontos a serleg szempontjából, hiszen a serlegen is a rajz szögletes, dekoratív, stilizáló jellegét ismerjük fel (36. *kép*). Ugyanakkor a Kun László rajzai valójában ugrató, ágaskodó, vágató lovak tanulmánysorozata, melyeken egyenként megtaláljuk a serleg három nagy állatalakjának mozdulatát.

7. Összegések

E Bánffy Miklós tervezte és Pál Lajos által kivitelezett két ötvösmű jelentősége abban rejlik, hogy mindkét alkotó művészetének legfontosabb jellemzőit foglalja magába.

Ennek értelmében tükrözi Pál Lajos stílusának gyökereit, melyek a bécsi szecesszióban, a Wiener Werkstätte művészetében, valamint a manierizmus ötvösművességében keresendőek. Ugyanakkor magán viseli 20. század első évtizedeinek magyar iparművészeti oktatás jegyeit, s annak eredményeit is.

E két serleg színvonalosságában nemcsak Bánffy színpadias jellegű művészeti munkásságára utal. A színházi világ és elsősorban orosz balett fényűző és díszes mivolta, valamint annak dinamizmusa hat a tervezés és design stílusára⁸⁰ – írja Lucy D. Rosenfeld, mely az art deco stílusába bevezeti a kecses mozgású figurális alakokat és a természeti elemek színpadias ábrázolását.

A kor stílusát naprakészen követő serlegek további bizonyítékul szolgálnak Bánffy Miklós sokoldalúságára, akinek életműve számtalan művészeti ágra kiterjed. A gróf nemesi származása, neveltetése, az Európában szerzett sokrétű tapasztalatából származó kivételes közéleti, kulturális, politikai szereplése, valamint hátrahagyott művei a történelem és művészettörténet számára is korszakos jelentőséggel bírnak.

A két világháború közötti időszak jellegzetes art deco stílusa, mely elsősorban az iparművészetben követhető nyomon, Magyarországon, valamint Erdélyben mégkevésbé ismert, és a szakirodalomban alig van összefoglaló írás róla. A két, e stílusba jól illeszkedő ismertített ötvöstárgy tehát tradicionalitásában, dekorativizmusában egyaránt képviseli e korszak erdélyi és magyar művészetét.

⁸⁰ Rosenfeld, Lucy D. i.m. 25.

8. Irodalomjegyzék

- Bánffy Miklós: *Székely Bertalanról – személyes emlékek.* in: Erdélyi Helikon VIII. 1935. 10. sz. 707–712.
- Banner Zoltán: *Erdélyi magyar művészet a XX. században,* Képzőművészeti Kiadó, Budapest, 1990.
- Bernard Edina: *A modern művészet (1905-1945).* Helikon Kiadó, Budapest, 2000.
- Bodor Ferenc (szerk.): *Dokumentumok a magyar iparművészeti főiskola életéből (1945–1983).* Magyar Iparművészeti Főiskola, Budapest, 1983.
- Diós István – Viczián János (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon.
<http://lexikon.katolikus.hu/P/P%C3%A1l.html> [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]
- Horányi Éva (szerk.): *ART DECO és MODERNIZMUS. Lakásművészet Magyarországon. 1920–1940.* Kiállítási katalógus. Iparművészeti Múzeum, Budapest, 2012.
- Horváth Hilda: *Iparművészeti kincsek Magyarországon.* Athenaeum Kiadó, Budapest, 2000.
- Horváth Hilda: *Kőszeghy Elemér: Ingó műemlékek jegyzéke. Iparművészeti Múzeum, Adattár.* in: Műemlékvédelmi Szemle. 1998/1.
- Kahr, Joan: *Edgar Brandt: Master of art deco ironwork.* Abrams, Michigan, 1999.
- Koós Judith: *STYLE 1900. A szecesszió iparművészete Magyarországon.* Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1979.
- Körner Éva: *Magyar művészet a két világháború között.* Gondolat Kiadó, Budapest, 1963.
- Marosi Ildikó: *Bánffy Miklós estéje.* Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2002.
- Marosi Ildikó: *Kis\Bán\Ffy Könyv. Bonchidai prospero.* Pallas-Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 1997.
- Morant, Henry de: *Az iparművészet története kezdetektől napjainkig.* Corvina Kiadó, Budapest, 1976.
- Murádin Jenő: *Bánffy Miklós, a rajzoló és illusztrátor.* in: Erdélyi Múzeum. 61. kötet. 1999. 1-2. füzet. 52–55.
- Németh Lajos: *A magyar művészet a két világháború között.* In: Fülep Lajos (szerk.): *A magyarországi művészet története.* Corvina Kiadó, Budapest, 1970. (5., átdolgozott kiadás), 485–537.
- Pataki Gábor: *A „dekoratív avantgárd”* in: Ars Hungarica, 1993/1. 107-112.

- Rosenfeld, Lucy D.: *Inside Art Deco. A Pictorial Tour of Deco Interiors From Their origins to Today*. 2005.
- Sas Péter (szerk.): *A Nagyúr. Bánffy Miklós emlékezete*. Nap Kiadó, Budapest, 2008.
- Simonyi István: *Násfa-történet*. ELTE, Művészettörténet szakdolgozat, Budapest, 2004.
- Skrypzak, Joann; Copeland Buenger, Barbara: *Design, Vienna, 1890s to 1930s*
http://books.google.hu/books?id=mU1WGgI_rzIC&printsec=frontcover&dq=Design,+Vienna,+1890s+to+1930s&hl=en&sa=X&ei=-CaiT9qDFOGp4gT6xMisCQ&ved=0CC8Q6AEwAA#v=onepage&q&f=false
 [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]
- Stolberg-Wernigerode, Otto zu: *Neue deutsche Biographie*. Pagenstecher - Püterich, Berlin, 2001.
<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/0001/bsb00016338/images/index.html?id=00016338&fip=193.174.98.30&no=&seite=165> [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]
- Szablya-Frischau Ferenc (szerk.): *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola évkönyve, 1880–1941*. Budapest, 1942.
- Szebeni Zsuzsa (szerk.): *Gróf Bánffy Miklós. Egy nyughatatlan ember*. Országos Színháztörténeti Múzeum és Intézet, Budapest, 2011.
- Szegedy-Maszák Mihály: *Bánffy Miklós – A Karikaturista*. in: *Helikon*. XVII. évfolyam. 2006. 15. (461.) sz.
- Voit Pál: *Ars Decorativa. Az Iparművészeti Múzeum mesterművei, 1896 – 1946*. (Emlék-kiállítási katalógus). Budapest, 1946.
- Vadas József: *A magyar art deco*, Corvina Kiadó, Budapest, 2005.
- Farkasréti temető adattára, 2003. <http://epa.oszk.hu/00000/00003/00030/adattar.html>
 [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]

9. Felhasznált folyóiratok

- *Ars Hungarica*, 1993/1.
- *Erdélyi Helikon*. 1929. II. évfolyam. 7. sz.
- *Erdélyi Helikon*. 1930. III. évfolyam. 7. sz.

- Erdélyi Helikon. 1935. VIII. évfolyam. 10. sz.
- Erdélyi Helikon. 1943. XVI. évfolyam. 1. sz.
- Erdélyi Múzeum. 61. kötet. 1999. 1-2. füzet
http://epa.oszk.hu/00900/00979/00017/04muradin.htm#_edn2 [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]
<http://epa.oszk.hu/00900/00979/00017/03benko.htm> [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]
- Helikon. XVII. évfolyam. 2006. 15. (461.) sz. – augusztus 10.
http://www.helikon.ro/index.php?m_r=294 [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]
- Helikon. XIX. évfolyam. 2008. 10. (504.) sz. – május 25.
http://www.helikon.ro/index.php?m_r=1213 [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]
- Magyar Iparművészet. 1899. 6. sz.
- Magyar Iparművészet. 1925. 1–2. sz.
- Magyar Iparművészet. 1932. 3–4. sz.
- Magyar Iparművészet. 1932. 7–8. sz.
- Magyar Iparművészet. 1932. 9–10. sz.
- Magyar Iparművészet. 1936. 3. sz.
- Magyar Iparművészet. 1941. 3. sz.
- Nyugat. 1917. 11. sz.
<http://epa.oszk.hu/00000/00022/00223/06791.htm> [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]
- Szépművészet. 1941. 9. sz.

9. Források

- Direcția Județeană Cluj a Arhivelor Naționale (Kolozs Megyei Állami Levéltár, KMÁL)
 - o Bánffy család fondja. 1537/14.
 - o Bánffy család fondja, 1532/2.
 - o Bánffy család fondja. 1537/98.
 - o Bánffy család fondja. 1537/48
 - o Bánffy család fondja. 1537/231.
- Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára (DRERL)
 - o C/6. 6. doboz. Nemzetségek könyv
 - o C/6. 1. doboz.

- Erdélyi Református Egyházkerület Levéltára
 - o Kolozsvári Egyházközségek Levéltára (KEL)
 - III. C. 25/55
 - I. B. 85.
- Iparművészeti Múzeum Adattára (IMM Adattár)
 - o 11/1931–1932. Művészeti és tudományos célt szolgáló javadalom. Leltári napló.
- Moholy-Nagy Művészeti Egyetem Levéltára (MOMEL)
 - o 6/a Nappali tagozatos hallgatók anyakönyvei
 - o 4/b, 1. doboz: Szolgálati és minősítési táblázatok/Személyzeti ügyek/Vegyes iratok
 - o 4/b, 3. doboz: Törzslapok
 - o 40/a, 1. doboz: Szabályzatok

10. Képek forrásai

- 1, 4 – 9: IMM.
- 2, 12 – 17: Saját készítésű fényképek a kolozsvári Bánffy-serlegről.
- 3:

<http://upload.wikimedia.org/wikipedia/hu/5/5b/B%C3%A1nffyMikl%C3%B3s%C3%B6narck%C3%A9p.jpg> [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]
- 10: Magyar Iparművészet. 1932. 3–4. sz. 61–62.
- 11: KEL, III. C. 25/55.
- 18: Magyar Iparművészet. 1936. 3. sz. 76.
- 19: Magyar Iparművészet. 1941. 3. sz. 110.
- 20. Vadas József: *A magyar art deco*. 2005. 51.
- 21 – 26: IMM.
- 27: <http://www.metmuseum.org/toah/works-of-art/1978.8a-c> [hozzáférés ideje: 2012. 04. 29.]
- 28: Hoffmann: Werner J. Schweiger: Wiener Werkstätte. Kunst und Handwerk. Verlag Christian Brandstätter, Wien, 1995.
- Kozák: Magyar Iparművészet. 1941. 3. sz. 110.
- 29. Étkezőkészlet: Christian Brandstätter: *Design der Wiener Werkstätte 1903–1932*. Verlag Christian Brandstätter, Wien. 2003. 281.

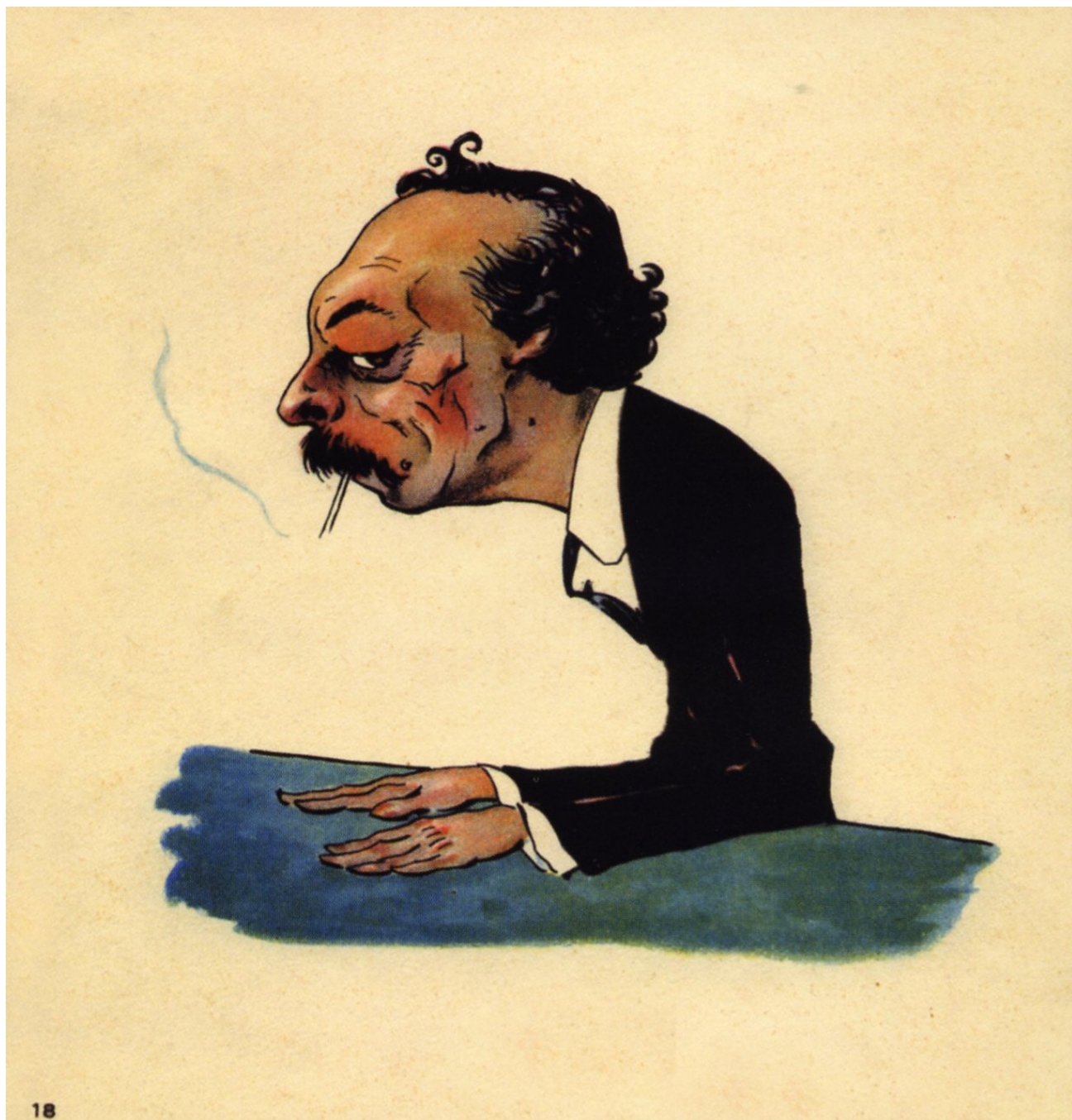
http://www.austria-lexikon.at/ebook/wbin/ambrosius.html#pagenum=0&book=Sachbuch/Design_der_Wiener_Werkstaette&thumbview=2p&layer=default1&pageid=cover_vorne [hozzáférés ideje: 2012. 04.

29.]

- Kehely: Christian Brandstätter. i.m. 297.
- 30: Christian Brandstätter. i.m. 226.
- 31 – 36: Saját készítésű fényképek, DRERL

11. Képmelléklet

1. kép: Bánffy Miklós önarcképe, 1922

2. kép: Bánffy Miklós tervezte, Pál Lajos kivitelezte serleg, 1931, Budapest

3. kép: Bánffy Miklós tervezte, Pál Lajos kivitelezte kehely, 1931 (?), Kolozsvár

4. kép: A budapesti serleg szára

5. kép: Szarvas

6. kép: Kőszáli kecske

7. kép: Egyszarvú

8. kép: Nyúl

9. kép: Pál Lajos mesterjegye a talp alsó fedőlapján

10. kép: Az 1932-es Magyar Iparművészetben közölt reprodukciók.

Nagytszeteletű Elnökség!

Édesatyám néhai Gróf Bánffy György egyházkerületi főgondnok emlékére egy urasztali kelyhet óhajtok a Farkas-utczai templom számára felajánlani, melyet e levelemmel egyidejűleg Nagytszeteletű Vásárhelyi Boldizsár lelkész urnak átadok.

A kehely használatára nézve az volna a kívánságom, hogy abból évenként a templomban konfirmáló növendékek első urvacsora-vételük alkalmából részesüljenek Krisztus vérének jegyében.

További kívánságom az volna, hogy ez az adományom néhai édesatyám emlékének megőrzése céljából, az egyház aranykönyvébe a kehely pontos leírásával, köriratának, valamint a kehely talpában találató feliratnak szószerinti följegyzésével irassék be.

Végre arra kérem a Nagytszeteletű Elnökséget, hogy tekintettel arra, hogy ezt a kelyhet saját terveim alapján Pál Lajos magyar ötvösművész készítette, és így az a modern magyar ötvösművészetnek egyik terméke, az 1933 év tavaszán rendezendő egyik külföldi világkiállításra elvihessem, gondoskodva arról, hogy az sértetlenül visszakerüljön az egyház tulajdonába.

Kérve felajánlott adományom jószívvel való elfogadását, fogadja Nagytszeteletű Elnökség őszinte tiszteletem és hittestvéri szeretetem kifejezését.

Kolozsvár, 1932 november 29.

Gróf Bánffy Miklós.

egyházkerületi főgondnok.

A református egyházközség Nagytszeteletű Elnökségének,
Nagytszeteletű Vásárhelyi Boldizsár lelkész ur kezéhez.

H e l y t.

12. kép: A három szőlőgerezd egyike

13. kép: A kehely talpa a tövisszörűvel és a felirattal

14. kép: A talpba beütött címer és feliratok

15. kép: A kehely szájperemébe beütött Pál Lajos-mesterjegy

16. kép: A kehelytartó

hez tartozó egyes tárgyakat /:pl. asztali ezüstöt, diszruhákat, fegyvert, ékszer, lószerszámot:/ indokolt alkalmakkor /:pl. családi ünnepek, esküvők, díszfelvonulások stb. alkalmából:/ megszabott időre kivehessék - az Országos Magyar Történeti Múzeum főigazgatójának engedélyével és személyes felelőssége mellett. -

4., Az Országos Magyar Történeti Múzeum vállalja azt a kötelezettséget, hogy az örökletébe helyezett tárgyak őrzéséről, gondozásáról és karbantartásáról /:sérült vagy rongált tárgyak javítása és helyreállítása:/ mindenkor gondoskodni fog.

5., A kikötött feltételek be nem tartása esetén a letét teljes egészében reám, elhalálozásom után pedig a 3., pontban megjelölt örökösöimre száll vissza. - Teljes tisztelettel, Budapest, 1940. évi április hó 4-én. Gróf Bánffy Miklós sk. Előttünk mint tanuk előtt: Dr. Horváth László sk. Pál Lajos sk."

A Nagyméltóságod fenti levelében foglalt kikötéseket az Orsz. Magyar Történeti Múzeum nevében Múzeumunkra nézve kötelezőnek ismerem el. Egyúttal van szerencsém Nagyméltóságod eme nagylelkű elhatározásáért, amely Múzeumunk anyagát páratlanul értékes történeti anyaggal gazdagítja, Múzeumunk nevében legőszintébb hálás köszönetemet nyilvánítani.

Fogadja Kegyelmes Uram mély tiszteletem nyilvánítását.

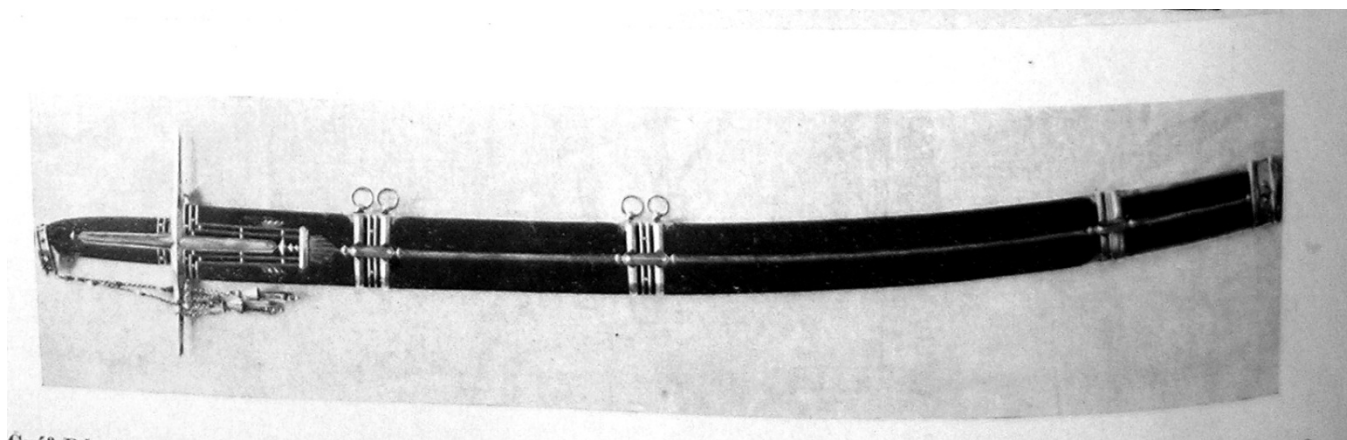
Budapest, 1940 június 3-án.

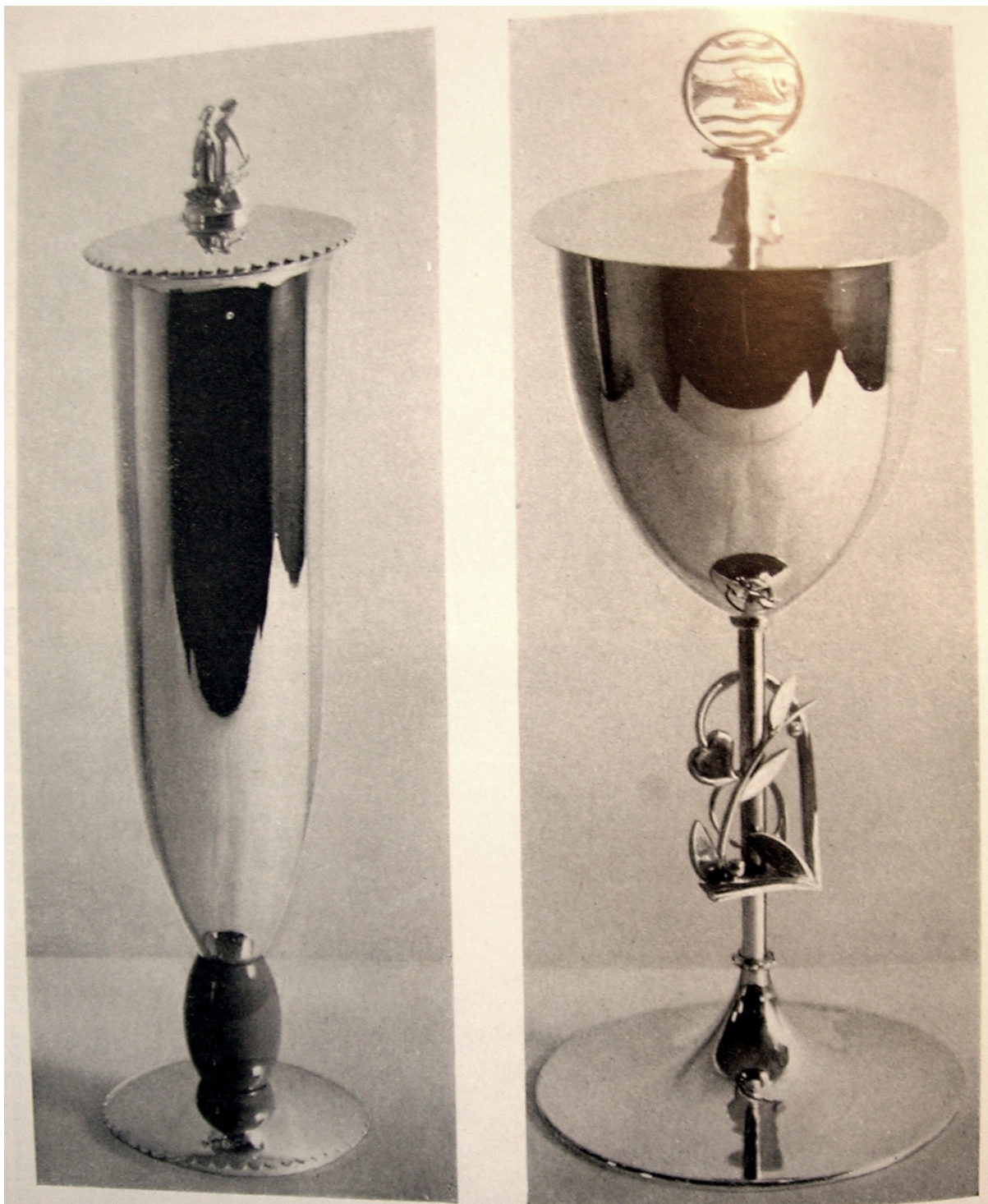
Zichy István

az Orsz. Magyar Történeti Múzeum
főigazgatója.

18. kép: Bánffy Miklós és Pál Lajos: Díszmagyar, 1936.

19. kép: Kozák József két serlege, Magyar Iparművészet, 1941.

20. kép: Pál Lajos és Lechner Jenő: Corvin-serleg. 1932.

21. kép: A budapesti serleg elemei.

22. kép: Szár belső eleme.

23. kép: Szár közbelső eleme.

24. kép: Szár külső eleme.

25. kép: Talp belseje.

26. kép: A figurális elemek csapos szerkezete.

27. kép: Dagobert Peche: Ékszeres doboz, 1920.

28. kép: Joseph Hoffmann: Kehely, 1925 és Kozák József: Kehely (1941?)

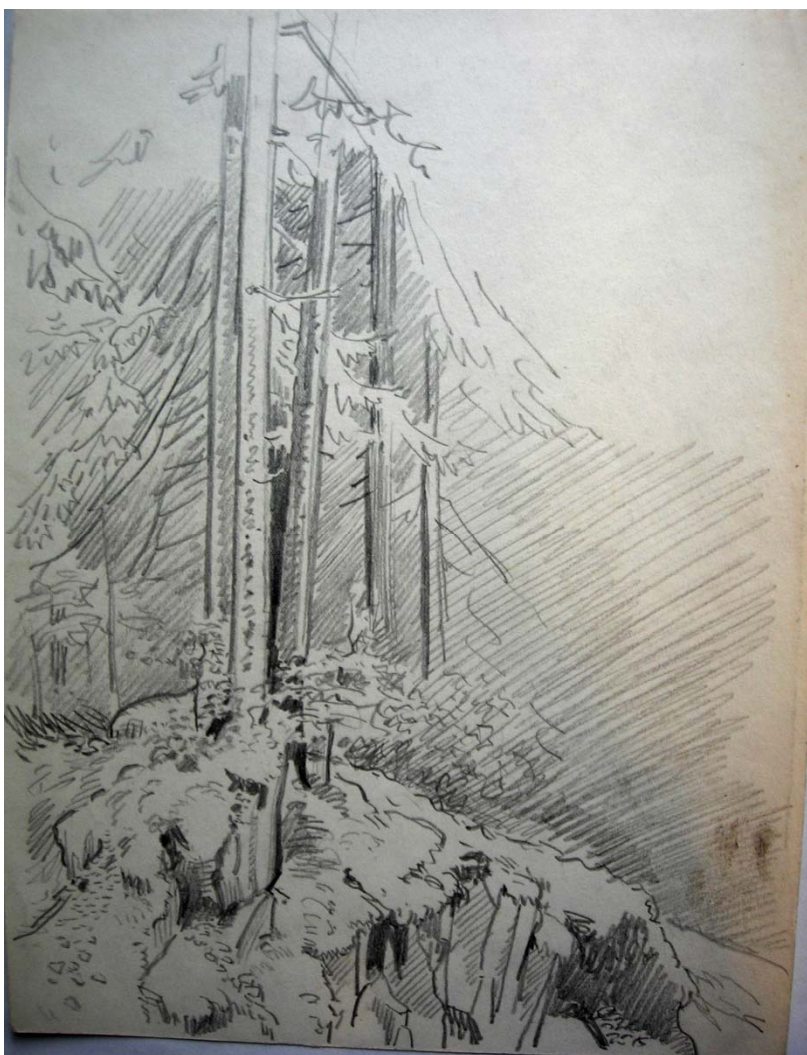

29. kép: J. Hoffmann:Étkezőkészlet, 1905. és Kehely, 1924/25.

30. kép: Dagobert Peche: Könyborítók. 1915.

31. kép: Erdőrészlet, Bánffy Miklós.

32. kép: Nyúl rajza. Bánffy Miklós.

33. kép: Kétféle madárvázlat. Bánffy Miklós

34. kép: Kun
részlet.

László-sorozat,
Bánffy Miklós.

35. kép: Béka razja. Bánffy Miklós.

36. kép: Huszár. Bánffy Miklós.